

περιεχόμενα

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	11
<i>Στάμος Παπαστάμου</i>	
Πρόλογος	19
<i>Jean-Claude Deschamps</i>	
Προλεγόμενα	23
Εισαγωγή	37
A. Η επιστημονική έρευνα είναι κάτι απλό.	
Τρεις επιρροές, μεταξύ άλλων	37
– Το «ανθρώπινο φαινόμενο». Φαινομενολογία και μεθοδολογία	41
– Ο κόσμος των λέξεων, των πραγμάτων και των ανθρώπων	42
– Οι θεωρίες των αποδόσεων	44
B. Ο άνθρωπος είναι κάτι εξαιρετικά περίπλοκο. Τέσσερα «ανθρωποδράματα», μεταξύ άλλων	44
– Τεκνοποιία και συσκευή φυγοκέντρωσης	45
– Πρέπει λοιπόν να υποστεί τις ωδίνες του τοκετού	48
– Στεφανιογράφημα και χαρτί ταπετσαρίας	53
– Σιτάρι και μηδική πόα	57
Κεφάλαιο 1: Οι «νόμοι της φύσης» και τα γνωστικά φίλτρα	61
A. Ένα θεμελιώδες ερώτημα: η ανθρώπινη συμπεριφορά μοιάζει με αυτήν του πλατύρραμφου πυργίτη;	67
B. Ένα επίμαχο ερώτημα: τα επίπεδα του σιαλικού οξέος στο αίμα είναι η αιτία ή το προϊόν ορισμένων πολιτισμικών εικόνων;	76

- Γ. Μια γενική ψευδής ερώτηση: το ανθρώπινο ον που αξιολογείται πριν είναι η αιτία του ανθρώπινου όντος που αξιολογείται μετά; 86
- Δ. Μια αδιάκριτη ερώτηση: είναι πιο ανθρώπινο να ερωτοτροπεί κανείς με την Τζοκόντα παρά με μια χορεύτρια σε καμπαρέ;89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Τα βάραθρα και τα υψίπεδα των «νόμων της ανθρώπινης φύσης»101

- Άρθρο πρώτο: «Αυτός δεν είναι γάτος, η γυναίκα του όμως είναι γατούλα»*101
- A. Ένα γενικό μοντέλο101
- B. Μερικές μεταλλαγές του γενικού μοντέλου108
- Το βάρος των λέξεων109
 - Το σοκ των εικόνων113
 - Ποντίκια, άνθρωποι και θεοί115
- Άρθρο δεύτερο: Ο άνθρωπος ενσαρκώθηκε;*121
- A. Ένα μοντέλο που περιλαμβάνει την ανθρώπινη βιολογία123
- B. Η «ευγενής» βιολογία και η «ευτελής» βιολογία: βάραθρα και υψίπεδα130
- Μια ήπειρος131
 - Ένα αρχιπέλαγος οργάνων133
 - Ο γυμνός μυς και το μυώδες γυμνό138
- Γ. Το βιολογικό και ο άνθρωπος στοχασμός141
- Βιολογία και «επισήμανση» του δρώντος προσώπου141
 - Βιολογία και ανθρώπινη αλληλεπίδραση144
- Άρθρο τρίτο: Έχει ωραίο κεφάλι, κάνει όμως του κεφαλιού του*148
- A. Ο εγκέφαλος ως παράγοντας ελέγχου της ανθρώπινης βιολογίας150
- B. Ο βιολογικός εγκέφαλος και ο εγκέφαλος-αναπαράσταση152

Γ. Ο ανθρώπινος εγκέφαλος και η ανθρώπινη τυπικότητα	155
Δ. Οι διαμεσολαβητές μεταξύ του εγκεφάλου και των ανθρώπινων συμπεριφορών	159

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Τα «οντεύματα».

«Ο γιος τους θα είναι ένας άνθρωπος»	167
A. Ανθρώπινο άτομο – ανθρώπινο είδος	173
– Μια πρώτη απόπειρα	173
– Η επεξεργασία ενός «ανθρώπινου μοντέλου»	175
– Το «ανθρώπινο μοντέλο»: η ισχύς και οι αδυναμίες του	184
– Μερικές παρεμβολές	188
B. Το ανθρώπινο ον και το «ζωικό μοντέλο»	195
– Η ιχνηλασία	195
– «Καταστροφή» στο μη ανθρώπινο ζώο και ανθρώπινα συμφέροντα	196
– Η επεξεργασία ενός «ζωικού μοντέλου»	200
Γ. Ένα «μετα-μοντέλο»	203

Επίλογος	209
----------------	-----

Βιβλιογραφία	215
--------------------	-----

1. Τρέχουσα βιβλιογραφία	215
2. Πρωτογενή δεδομένα	219

Εργογραφία	225
------------------	-----

1. Συγγράμματα	225
2. Κεφάλαια σε συγγράμματα	227
3. Άρθρα	234
4. Πρακτικά συνεδρίων εμπορικής διανομής	242
5. Άλλες δημοσιεύσεις	244

ΟΙ «ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ» ΚΑΙ ΤΑ ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΦΙΛΤΡΑ

1

Το ανθρώπινο ον ζει σε έναν πολιτισμικό χώρο όπου δεν προσδιορίζεται ποτέ με τρόπο εγχειρηματικό τι είναι άνθρωπος. Αντίθετα, είναι βυθισμένο σε ένα σύνολο εντυπώσεων, αναπαραστάσεων, δοξασιών, παροτρύνσεων για δράση, λίγο ή πολύ τυποποιημένων παραστάσεων, συναισθηματικών δονήσεων πολλές φορές αντιφατικών, που του παρέχουν πληροφορίες —με την απόλυτη έννοια που η κλασική λογική δίνει στην εν λόγω λέξη— σχετικά με αυτό που αποκαλούμε άνθρωπο, σχετικά με αυτό που είναι οι άνθρωποι, με το τι είναι ικανοί να κάνουν. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, μαθαίνει αυτό που ο ίδιος είναι: ένας άνθρωπος. Δεν θα επιχειρήσω να συνοψίσω όλα όσα πραγματοποίησε η κοινωνική ψυχολογία προκειμένου εμείς να αρχίσουμε να καταλαβαίνουμε πώς το ανθρώπινο ον οικοδομεί την ταυτότητά του, την ατομική, την κοινωνική, τη συλλογική. Τούτοι οι τρεις «χρόνοι» της ταυτότητας παραπέμπουν ο ένας στον άλλο, σε σημείο ώστε να αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται μόνο για εννοιολογικά εργαλεία τα οποία τεμαχίζουν προκειμένου να το γνωρίσουν καλύτερα, το ον που λέει «εγώ» και που εμφανίζεται σε εμάς τους ίδιους και στους άλλους.

Όλη αυτή την περιρρέουσα πληροφόρηση, την κυοφορούμενη από μια κοινωνία και την κυοφορούσα αυτή την κοινωνία, θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε «ανθρωπολογία». Μετά από όσα περιέγραψα, θα έπρεπε καλύτερα να πω ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερη «ανθρωπογραφία». Ωστόσο αντιλαμβανόμαστε αμέσως, επεξεργαζόμενοι αυτή την ανθρωπογραφία, ότι έχει υποστεί τέτοια ζύμωση με αξίες, έννοιες, πεδία δράσης ώστε, όπως καθετί που σημα-

τοδοτείται ιδεολογικά, να εκλαμβάνεται ως ανθρωπολογία. Εφεξής θα την αποκαλώ έτσι για λόγους οικονομίας.

Αν και δεν πρόκειται πραγματικά για μια υπόθεση —ούτε καν για υπόθεση εργασίας—, αρχικά πιστέψαμε ότι, από τη στιγμή που το ανθρώπινο ον επεξεργάζεται δεδομένα που έχουν να κάνουν με έναν άνθρωπο, τους ανθρώπους ή ακόμα τον Άνθρωπο, αυτή η τόσο περιεκτική ανθρωπολογία παρεμβαίνει άμεσα στις διαδικασίες αναπαράστασης και γνώσης οι οποίες εμπλέκονται στη συγκεκριμένη επεξεργασία. Το ανθρώπινο ον, σε ό,τι σχετίζεται με τις προσωπικές του σκέψεις, με την άμεση αποτύπωση των δεδομένων που αναφέρονται στο ίδιο ή στους συνανθρώπους του, με την επεξεργασία των πληροφοριών που του παρέχονται από τις διάφορες παιδαγωγικές θεωρίες, προσπαθεί στο γνωστικό επίπεδο να μη θέτει σε αμφιβολία τις κυρίαρχες ανθρωπολογίες. Ενεργεί λοιπόν για να παρακάμψει όλα αυτά τα δεδομένα: να τα ανασυνθέσει, να τους αλλάξει μορφή, ακόμα και να τα συγκαλύψει. Και αυτή η διαδικασία γίνεται αυθόρμητα, αβίαστα, «φυσικά». Έτσι παρεμβαίνουν μια σειρά «φίλτρων», τα οποία παρεμβάλλονται άμεσα στην επεξεργασία των πληροφοριών και συμβάλλουν στη συγκρότηση των διαδικασιών γνώσης, τις οποίες το ανθρώπινο ον ενεργοποιεί αυθόρμητα, αβίαστα και «φυσικά». Τα ονόμασα «γνωστικά φίλτρα» διότι παρεμβάλλονται στο γνωστικό επίπεδο σε τέτοιο βαθμό ώστε να εκτρέπουν ορισμένες φορές τις βασικές του διαδικασίες. Δεν θέλησα να τα ονομάσω γνωστικές «στρεβλώσεις» (βλ. Beauvois & Deschamps, 1990) διότι είναι δύσκολο να τα εκλάβει κανείς ως μια υποβάθμιση των γνωστικών ικανοτήτων ενός ανθρώπου που προσπαθεί να βρει τον εαυτό του και πιθανόν την ίδια του τη δημιουργία.

Δεν θα μπορούσαμε λοιπόν να μιλήσουμε για μια υπόθεση, με την αυστηρή έννοια του όρου, καθόσον το περιεχόμενο της συγκεκριμένης λέξης εμπεριέχει τα ίδια της τα όρια. Κατ' αρχάς, η κυρίαρχη ανθρωπολογία παρέχει πληροφορίες στο ανθρώπινο ον, όχι μόνο όταν αυτό επεξεργάζεται καθημερινά τα δεδομένα προκειμένου να γνωρίσει τον άνθρωπο. Πιθανόν με αυτές τις πληροφορίες το ανθρώπινο ον να διαβάζει όλο του το περιβάλλον, έμψυχο ή άψυχο. Σε ένα από τα ανθρωποδράματά μας παρατηρήσαμε ότι οι ιδιότητες της ύλης σηματοδοτούνται από τα «ηθικά» χαρακτηριστικά του ανθρώπινου όντος, το οποίο αλληλεπιδρά με αυτήν κατά τρόπο έμ-

μεσο. Εξάλλου, το συγκεκριμένο είδος προσέγγισης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ερευνητικό πλαίσιο· δεν μπορεί όμως να παράσχει από μόνο του τα θεωρητικά και εννοιολογικά εργαλεία. Θα προσπαθήσουμε να το εστιάσουμε σε επιμέρους υποθέσεις, οι οποίες ασφαλώς δεν εξαντλούν το σύνολο των δυνητικών εκδοχών του.

Πρότεινα μια υπόθεση την οποία οι εργασίες στις οποίες αναφέρομαι στα δύο πρώτα κεφάλαια του παρόντος βιβλίου θα προσπαθήσουν να εδραιώσουν, αίροντας έτσι ενδεχόμενες αντιφάσεις. Στην καθημερινή ζωή το ανθρώπινο ον ενεργεί αυθόρμητα, αβίαστα, «φυσικά», προκειμένου να ανοσοποιηθεί γνωστικά έναντι κάθε πληροφορίας που θα έτεινε να αναγάγει τις συμπεριφορές και τις στάσεις του ανθρώπου σε φυσικούς ντετερμινισμούς που είναι ίδιοι και συστατικοί του είδους. Αυτή η ανοσοποίηση θα μπορούσε να δράσει με διαφορετικούς τρόπους (όπως η παράκαμψη, ο μετασχηματισμός, η συγκάλυψη των διαθέσιμων δεδομένων κ.ά.) σε σχέση με μια πληροφορία που ανακοινώνεται με διαφορετικούς τρόπους (άμεση διατύπωση, έμμεση αναπαράσταση, λεκτική επιχειρηματολογία κ.ά.).

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι, χάρη στους εν λόγω μηχανισμούς ανοσοποίησης ή συγκάλυψης, ο άνθρωπος που πρέπει να προστατευτεί είναι «ελεύθερος», στοιχείο πράγματι συστατικό της επικρατούσας ανθρωπολογίας που περιβάλλει την αναπαράσταση την οποία το ανθρώπινο ον έχει για τον άνθρωπο. Για να είμαι ειλικρινής, όταν δεν έχουμε να κάνουμε με μια ιδεολογική επιλογή—κατά τα άλλα απολύτως σεβαστή—, δεν αντιλαμβάνομαι πολύ καλά πώς, μέσω μιας οριακά επιστημονικής προσέγγισης των συμπεριφορών και των στάσεων του ανθρώπου, θα μπορούσαμε να εννοιολογήσουμε και να επιχειρηματοποιήσουμε την έννοια της «ελευθερίας», σύμφωνα με το νόημα που της αποδίδουμε συχνά. Ένα νόημα που αμφιταλαντεύεται ανάμεσα σε ένα είδος σχεδόν ενυπάρχουσας ανθρώπινης ικανότητας και σε μια αβεβαιότητα που μας παραπέμπει στο ήλεκτρον του Heisenberg. Η τελευταία μου θυμίζει τις απολογητικές του παρελθόντος: «Και βέβαια! Εάν το ήλεκτρον είναι ελεύθερο, τότε ο άνθρωπος είναι ακόμα πιο ελεύθερος!». Απολογητική μέθοδος ίδια με εκείνη που στο παρελθόν προσπαθούσε να αποδείξει τον παρά φύσιν και ειδικό χαρακτήρα της μοιχείας, επειδή τις περισσότερες φορές ένα και μόνο σπερματοζώαριο διεισδύει στο ωάριο.